

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRK BASININA YÖNELİK İÇ VE DIŞ MÜDAHALELER

N. Selcen KORKMAZCAN*

Öz

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nda savaş dışı kalmaya karar vermiştir. Yükümlülükleri ya da saldırıya uğraması olasılığı ile savaşa girmeye pek çok kez yaklaşmış olmasına karşın, aldığı bu kararı uygulayabilmiştir. Devleti yönetenler, değişiklik gösteren savaş koşullarına ayak uydurmaya çalışarak çok dikkatli bir politika izlemiş, bazen de katı kurallar koymayı seçmişlerdir. Bu koşullar altında, savaş yıllarında basın da sıkı kontrol altında tutulmuş, gazetelerde, devlet ve hükümetin politikasına göre yayın yapılması sağlanmaya çalışılmıştır. Zaman zaman müttefiklerini zor durumda bırakmamak ya da dış ilişkilerini düzene sokmak; bazı durumlarda da toplumu endişelendirmemek için, değişen savaş durumu karşısında hükümet çeşitli nedenlerle basına müdahalede bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler

İkinci Dünya Savaşı, Türk Basın Tarihi, İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Basını

INTERNAL AND EXTERNAL INTERVENTIONS TO THE TURKISH PRESS IN THE SECOND WORLD WAR

Abstract

Turkey decided to be non-belligerent in the Second World War although it was so close to enter the war many times because of her responsibilities and the possibility of being attacked, Turkey successfully implemented its decision. Governors tried to keep pace with shifting war conditions, followed a very careful policy and sometimes even chose to set up strict rules. Under these circumstances, during the war time, the government also took a grip on the press and pushed newspapers to publish in compliance with its policy. Time to time the government intervened the press for several reasons in order not to strand its allies or to put its foreign policy in order and even sometimes not to worry the society under the changing war time conditions.

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul/ Türkiye. selcenkorkmazcan@aydin.edu.tr, selcenko@gmail.com

Keywords

Second World War, Turkish Press History, Turkish Press In The Second World War

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı resmi olarak 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya saldırısı sonrasında İngiltere ve Fransa'nın 3 Eylül 1939'da gelen savaş ilanı ile başlamıştır. (BCA 030/10/235/582/15) Birinci Dünya Savaşı'nın çözemediği ya da yarattığı sorunlar sebebiyle yaşanan İkinci Dünya Savaşı, 1945 yılına kadar devam etmiş, Türkiye, bu savaşın çatışmalarının dışında kalmıştır. Bu yıllarda Türkiye'de, 1911 yılında patlak veren Trablusgarp Savaşı'ndan 1922 yılında sona eren Milli Mücadele'nin sonuna kadar, yaklaşık 10 yıl boyunca bizzat savaş tecrübesi yaşamış ya da savaş koşullarının yarattığı olumsuzluğun bilincine varmış olan yönetici kadro iş başında bulunmuştur. Devleti yönetenler, ülke toprakları saldırıya uğramadığı müddetçe savaş dışında kalabilmek için çok yönlü bir mücadele vermiş, alınan kararı uygulayabilmek amacıyla da çok dikkatli bir politika izlemiştir.

Türkiye, savaş başlamadan önce, mevcut düzeni korumak isteyen İngiltere ve Fransa ile yakınlaşarak, bu iki devletin saldırıya uğrama olasılığı olan ülkelere garanti vermeleri kararına yeni bir boyut kazandırmış, karşılıklı taahhüt altına girerek kendisini de garantiye almaya çalışmıştır. İngiltere ve Fransa, Türkiye'den de kendilerinin yaptığı gibi mihver saldırısına uğrayabilecek bazı devletlere garanti vermesini istemişlerse de, Türkiye, savaş alanının belirtilen şekilde genişlemesi durumunda, taraflardan birisi saldırıya uğrarsa diğerlerinin de yardıma gitmesini sağlayacak düzenlemeyi, silah ve cephane yardımına bağlayarak kendisini korumaya ve güçlendirmeye çalışmıştır. Savaş başlamadan önce temelleri atılan ve savaş başladıktan hemen sonra, 19 Ekim 1939 tarihinde imzalanan Türk-İngiliz-Fransız İttifakı "ulusal güvenliklerinin gereği olarak, karşılıklı nitelik taşıyan bir antlaşma yapmak ve saldırıya karşı koymak üzere, birbirlerine yardım sağlamak isteğiyle" hazırlanmıştır. (ATASE, 3-004-1;6a) Metinde öngörülmuş koşulların birçoğu çok kısa bir süre sonra ortaya çıkmış ancak Türkiye, ulusal çıkarlarına uygun şekilde, İttifak Antlaşması'nın ekindeki Özel Anlaşma'nın gereğinin tam olarak yerine getirilmediğini öne sürerek ya da antlaşmanın sonundaki protokole eklettiği Sovyet çekincesini hatırlatarak savaşa katılmamıştır. Üçlü İttifak gereği, yazılı koşullar oluştuğunda savaşa girme yükümlülüğü taşınmaya başlanmasına karşın, alınan karara uygun hareket edilerek çatışmaların dışında kalınabilmiştir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndaki asıl savaşı, imzalanan metne rağmen, savaşmamak için vermiştir. Hükümet, savaşa katılma yükümlülüğünün ortaya çıktığı durumlarda kendisine söz verilen malzeme yardımının eksik bırakıldığı ya da Sovyetler Birliği ile karşı karşıya gelebileceği konularını öne sürerken, kamuoyunun desteğini de yanında aramıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, dönemin en etkili kitle iletişim araçları olan gazete ve radyolar, toplumun bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesinde önem taşımıştır. Türkiye’de, 1927 yılında yayın hayatına başlayan radyolar, etkinliklerinin anlaşılmasıyla 1938 yılında devletleştirilerek iki verici üzerinden gerçekleştirilmiştir. Savaş döneminde pazar günleri 10, diğer günler yaklaşık 7 saat yayın yapan radyolar, 1949 yılına kadar toplumun ancak %20.5’i tarafından takip edilebilmiştir. (Aziz, 1981:112-118) CHP Meclis Grubu’nca parti içinde oluşturulan komisyonun 1944 yılında hazırladığı rapora göre radyo yayınları devlet tarafından kontrol altında tutulmuş, hükümetin izni olmaksızın radyoda yayın yapılması mümkün olmamıştır. (BCA 030/01/42/249/3) Dönemin koşullarına uygun olarak, gazete baskı sayısının ve hatta okuma yazma oranının düşüklüğüne rağmen yazılı basın, tüm dünyada olduğu gibi kamuoyunu etkileme gücüne sahip olmuştur. Bu durumun bilinciyle, Almanya, İngiltere, Fransa, ABD ve İtalya gibi savaşın etkili tarafları olan ülkelerin pek çoğu Türkiye’de propaganda ofisleri kurmuşlardır. Bu devletler, Türkiye’de, Türkçe, ya da kendi dillerinde, yazılı ya da işitsel basın yoluyla, çıkarları doğrultusunda hareket ederek, toplumu yönlendirmeye çalışmışlardır. (Deringil, 2003: 71;Weisband, 2002: 71-72)

Jeopolitik konumunun etkisiyle savaşın tarafların merceğindeki Türkiye’de basın, tek parti hükümeti tarafından kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Yine de, basında her çeşit görüş, belli ölçülerde yer bulmuştur. Falih Rıfkı Atay, Yunus Nadi Abaloğlu, Ahmet Şükrü Esmer, Abidin Daver, Asım Us, Hüseyin Cahit Yalçın gibi isimler hem milletvekilliği, hem de etkin şekilde gazetecilik yapmışlar, (TBMM Albümü: 2010) birbirlerinden farklı görüşlerini okuyuculara iletmışlerdir. Bu isimler ve daha fazlasının gazete sahibi, başyazar, ya da dış politika konularında köşe yazarı olarak yer aldığı gazeteler, hem milletin, hem devletin, hem de hükümetin sesini duyurmuşlardır. Savaş yıllarında Ulus Gazetesi hükümetin yayın organı sayılırken; Vatan, Yeni Sabah ve Tanin Gazeteleri müttefikler tarafında; ortalama 16.000 ile en yüksek baskı sayısına sahip Cumhuriyet Gazetesi ve Tasvir-i Efkâr, Alman yanlısı; Tan, Sovyet taraftarı; Akşam ise mihver- sol uçlarının ortasında kabul edilmiştir. (Weisband, 2002: 58-72) Weisband’ın sınıflandırmasının, konuyu ele alan çeşitli kaynaklarda benzeri şekilde yer bulmasının yanında, Selim Deringil’in belirttiği gibi, kesin bir tanımlamanın geçerli olmadığı da açıktır. (Deringil, 2003: 9)

BASINA MÜDAHALENİN HUKUKİ DAYANAĞI

Tek parti yönetiminin varlık gösterdiği savaş yıllarında devlet ve hükümeti güçlü kılmak için yürürlükte bulunan bir dizi yasadana faydalanılmış, gerekli görülen durumlarda bu yasalara yeni eklentiler getirilmiştir.

Pek çoğu savaş döneminin olağanüstü koşulları için hazırlanmış olmasa da, bu yasalarla, olağanüstü koşullara uygun tedbirler alınabilmiştir. Savaş yıllarında yürürlükte bulunan 1924 Anayasasında basın özgürlüğü açıkça tanımlanmıştır. Anayasada basınla ilgili olarak, “kanun çerçevesinde serbesttir ve yayımından önce denetlenemez, yoklanamaz” satırları yer almıştır. Yine Anayasada, savaş halinde ya da savaşı gerektirecek bir durum ortaya çıktığında sıkıyönetim ilan edilebileceği belirtilmiş, sıkıyönetim halinde de bazı diğer özgürlüklerle birlikte basın özgürlüğünün de “durdurulması” durumunun olağanlığından söz edilmiştir. (Düstur, 1945) Tefvik Çavdar, savaş yıllarında toplam 11 kez ilan edilen ya da süresi uzatılan sıkıyönetimin, en ağır yumruğunu basın üzerinde hissettirdiğini belirtmiştir. (Çavdar, 2013: 441)

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yönetici kadrosu, devletin kuruluşundan itibaren yeni rejimi yerleştirmeye çalışırken toplumun desteğini yanında aramıştır. 1924 yılındaki ilk demokrasi denemesinin ardından ülkenin sürüklendiği gerilimli ortamdan duyulan rahatsızlık, 1925- 1929 yılları arasında Takrir-i Sükûn döneminin kuralcı uygulamalarını ortaya çıkarmıştır. Takrir-i Sükûn Kanunu'nun ilk uygulaması da çeşitli basın organlarının kapatılması, bazı yazarların ise hapis ya da sürgün cezasına çarptırılması olmuştur. (Gürün, 1986: 372-373) Yasanın yürürlükte bulunduğu süre boyunca, ülkenin huzurunu bozmaya yönelik oluşum ve uygulamalara izin verilmemiş, bu amaçla basına da müdahale uygun görülmüştür. Bu süreçte, siyasi, ekonomik, hukuki ve kültürel düzenlemelerle ülkenin iç istikrarı belli ölçüde sağlanmaya çalışılmış; bunun için toplumdaki destek beklenmiştir. 1930 yılında başarısızlıkla sonuçlanan ikinci çok partili hayata geçiş denemesinden sonra artış gösteren bu destek arayışı, ilk denemeden sonra olduğu gibi sürdürülmüştür. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapanışından kısa bir süre sonra, ulusal güçleri bir arada tutup rejimi güçlendirmek için çaba sarf edilen dönemde, gündemden düşmeyen konu, Türkiye'nin karşı karşıya kalabileceği iç ve dış tehlikeler olmuştur. Bu süreçte Atatürk'ün de, kişisel olarak Türkiye'yi olası iç ve dış tehditlere karşı güçlü kılabilmek için bazı önlemlere başvurma ihtiyacı duyduğu anlaşılmaktadır. Atatürk, Türk Ocakları'nın, Cumhuriyet Halk Fırkası ile birleştirilmesi sürecinde gazetelere şöyle demiştir: “Milletlerin tarihinde bazı devirler vardır ki, muayyen maksatlara erebilmek için maddî ve mânevî ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lâzımgelir... Memleketin ve inkılâbın içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için, bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lâzımdır.” (Akşam, 1930) İkinci kez çok parti denemesinden tek parti düzenine geri dönüşte, ilkinden sonra olduğu gibi yasaklar sürecine

gidilmemişse de kabul edilen yasalarla mevcut düzen bazı kısıtlamalarla korunmaya çalışılmıştır. Devleti ve milleti güçlü kılabilmek için Atatürk'ün düşüncesine uygun şekilde çeşitli düzenlemeler benimsenmesi sağlanmıştır.

Cumhuriyetin ilk Matbuat Kanunu, 25 Temmuz 1931 tarihinde, tek partili hayatın geri geldiği süreçte kabul edilmiş, 1909'dan beri yürürlükte bulunan Matbuat Kanunu kaldırılarak, matbuat hürriyeti ve matbu eserlerin neşri, bu kanunda yazılı hükümlere bağlanmıştır. Matbaanın açılışı, mülkiyeti, baskıların genel çerçevesiyle ilgili kuralların yazılı olduğu kanunda, haklar ve yükümlülükler, milli değerler ön planda tutularak sıralanmıştır. (tbmm.gov.tr, 2016) İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra da, savaştan ve savaşın olumsuz yönlerinden uzakta kalabilmek için yasalar, alınan bu karara uygun hazırlanmış, düzenlenmiş ve yürürlüğe konulmuştur.

Savaş yıllarında basını kontrol altında tutmak, gerektiğinde etkilemek, yönlendirmek ve kısıtlamak için kullanılan bir dizi yasal düzenlemeye imza atılmıştır. 29 Nisan 1940 tarihinde Matbuat Kanunu'nda yapılan değişiklikle, "suçlara tahrik" başlığı altındaki 30. maddesine "milli hisleri inciten veya bu maksadla millî tarihi yanlış gösteren yazılar neşredenler elli liradan beş yüz liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar." hükmü ile, "neşri memnu olan şeyler" başlıklı 35. maddesine: "Devlet emniyeti ile alâkadar meseleler hakkında yapılmakta olan tahkikattan ve yine Devlet emniyeti bakımından alınan tedbirlerden bahseden yazılar memnudur. Ancak bu tahkikatı yapmağa veya bu tedbirleri almağa salâhiyetli makam tarafından bu hususta müsaade verilebilir" hükümleri eklenmiştir. (tbmm.gov.tr, 2016) 22 Mayıs 1940'ta Başbakanlığa bağlı, daha sonradan Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü olarak anılacak olan Matbuat Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Kurum, Matbuat Kanunu'na uygun şekilde iç-dış yayınları takip etmek; milli siyaset ve menfaatleri ihlal edebilecek propagandaları karşılamak, gerektiğinde aydınlatıcı yayınlar yaptırmak görevleriyle yetkilendirilmiştir. (BCA 30/18/1/2/91/44/18)

Savaş durumunun değişim gösterdiği süreçlerde yapılan düzenlemelelerin gerçekleşme nedenlerinin anlaşılması önemlidir. Savaş başladıktan sonra basına yönelik ilk hukuki düzenleme olan Matbuat Kanunu değişikliği 29 Nisan 1940'ta gerçekleşmiştir. (tbmm.gov.tr, 2016) Milli hisleri inciten yazılara ceza vermeyi öngören değişiklik ve devletin güvenliğini tehdit edebilecek konulara getirilen yasakların ilan edildiği tarihin savaş durumu açısından özel bir yeri vardır. 1940 Nisanı, Almanya'nın Polonya işgalinin ardından kuzeyi kontrol altına alıp batıya yönelme hazırlıkları yapmaya başladığı tarih olması sebebiyle önem taşımaktadır. Savaşın Fransa'ya sıçrayacağına anlaşıldığı bu dönemde, Türkiye'nin de imzaladığı ittifak antlaşması gereği savaşa katılma yükümlülüğü ile karşı karşıya kalacağı durumu, hü-

kümetin endişelerini artırmış, yeni tedbirlere ihtiyaç duyulmuştur. Matbuat Kanunu'na yapılan eklentilerle Hükümetin, bu süreçte kendisini zor duruma düşürecek ya da savaş dışı durumunu zora sokacak neşriyatı kontrol altında tutmaya çalıştığı söylenebilir.

Yine aynı süreçte, Türkiye'nin müttefikleri ile Almanya arasındaki savaşın yeni başladığı 1940 Mayıs'ında Örfi İdare Kanunu kabul edilmiştir. 25 Mayıs 1940'da Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren kanuna göre Örfi İdare, "Gazete, kitab ve sair matbuaların tab ve neşrini veya hariçten idhalini menetmek ve matbaaları kapatmak ve matbuat ve telgraf ve mektub üzerine sansör koymak" yetkisine sahip olmuştur. (TBMM, 1940) Kabul edilen yasaların tümü, savaş yıllarında belirli zamanlarda, çeşitli gerekçelerle uygulamaya konulmuştur. Ancak, 1944 yılında CHP Meclis Grubu'na sunulan basın komisyonunun raporuna göre, Milli Mücadele ve Takrir-i Sükün dönemlerinde bile uygulamaya konulmayan sansür, savaş döneminde de uygun bulunmamıştır. (BCA 030/01/42/249/3) Örfi İdare, İstanbul dahil, belirli bölgelerde, belirli sürelerce ilan edilmiştir. Örfi İdare Kanunu yürürlükteyken basına sansür uygulanması, 31 Mayıs 1940'da bu göreve atanan Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper'in ifadesiyle "bizzat gazeteciler tarafından istenmiş" olmasına karşın "hükümetçe reddedilmiş"tir. Sarper, bunun yerine uygulamayı; "evvela dikkat nazarları çekilerek, dinlemedikleri takdirde, kapatılmak suretile cezalandırmak sistemi ilk saftaki tedbirler arasında görülmektedir." şeklinde aktarmıştır. (BCA 30/10/85/561/14; Binark, 2004:14) Bu karara uygun şekilde, günlük ya da haftalık gazetelere savaşın başlangıcından 1940 yılı sonuna kadar 15, 1941'de 40, 1942'de 17, 1943'de 6 ve 1944'de ise 16 olmak üzere savaş süresince toplam 94 kere Hükümet ya da Örfi İdare tarafından kapatma cezası uygulanmıştır. (Göz, 2011:1, 9) Kapatılan gazetelerin tekrar yayın hayatına dönmelerinin ardından, kapatılma durumuyla ilgili kamuoyuyla bilgi paylaşımları da yasaklanmıştır. (Yalçın, 2012: 230) Hükümetin sesini duyurmak amacıyla alınan kararlar doğrultusunda yayın yapan Ulus Gazetesi haricinde, İstanbul'da yayınlanan ve baskı sayısı yüksek olan tüm gazetelerin bu cezalandırmadan payını aldığı söylenebilir.

Gazetelerin kapatılması, somut olarak basının cezalandırılmasını göstermesi açısından önemli veri sunmakla birlikte, uygulamada gerçekleşen nasihat, uyarı, resmi ya da gayri resmi istek ve yönlendirme şeklinde yapılan müdahaleleri niceliksel olarak sıralamak mümkün gözükmemektedir. Ancak, bazı belge ve kaynaklardan, en ağır ceza, kapatma cezası olsa da bunun dışında yapılan müdahalenin daha yoğun ve düzenli olduğu anlaşılmaktadır. Hatta, savaş yıllarıyla ilgili olarak kaleme alınan bazı eserlerde basın konusu işlenirken, genel olarak hükümetin basına yönelik müdahaleci

tutumu üzerinde durulmuştur. Metin Toker, zor günlerde İnönü'nün mahzurlu saydığı her şeyin yasak olduğunu belirtmiştir. Hangi haberin hangi sayfada nasıl yer alacağı, hava durumuna yer verilmemesi, haberlerin nasıl yorumlanacağı gibi ayrıntıların da yasaklar arasında yer aldığını belirtmiştir. (Toker, 1998: 21) Zekeriya Sertel, İnönü'nün yönetimini bütünüyle baskıcı olarak tanımlamış; nefes almanın olanaksızlaştığını, basın da İnönü'nün elinde ve emrinde olduğunu belirtmiştir. Sertel'in anlatımına göre, savaş yıllarında sansür uygulanmasa da sürekli bir kapanma tehlikesinin varlığı söz konusu olmuştur. Bakanlar ve Basın-Yayın Genel Müdürlüğü gazetelere direktifler vererek uymayanları kapatılma cezası ile karşı karşıya bırakmışlardır. (Sertel, 2001: 208) Edward Weisband hükûmetin basını sıkı şekilde denetlediğini belirtmiştir. (Weisband, 2002:58) Savaş süresince basın özgürlüğü konusu çeşitli tartışmalara sebep olmuş, Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen de Türk basınının özgürlüğünü "sözde özgürlük" olarak nitelendirmiştir. (DGFP Vol. XIII, 1954: 1018) Savaş dışı kalma amacına uygun şekilde, ulusal çıkarları korumak adına atılan adımlar, kitle iletişim araçlarını kontrolü olağan hale getirmiştir.

SAVAŞIN BAŞINDA TÜRKİYE'DEKİ DURUM

Yakın bir gelecekte Avrupa'da çatışmaların kaçınılmaz olacağı 1939 yılının baharında anlaşılmaya başlanmıştır. Almanya'nın Çekoslovakya'ya, İtalya'nın ise Arnavutluk'u işgalinden sonra olabileceklerden kaygı duyan İngiltere ve Fransa; Polonya, Yunanistan ve Romanya'ya karşı olası bir saldırı durumunda bu ülkeleri koruma garantisi vermiş, Türkiye'yi de yanlarına çekebilmek için çabalamışlardır. Türkiye'ye, Yunanistan ve Romanya'ya benzeri bir garanti verme konusundaki düşünceleri sorulmuştur. Ancak Türkiye, verdiği cevabında, tek taraflı ve bağlayıcılığı olmayan bir garanti yerine karşılıklı yükümlülükler içeren bir deklarasyonun daha uygun olacağını bildirmiştir. (CAB 23/98; CAB 23/99) Türkiye'nin teklifine yönelik hazırlıklar böylece başlatılmış, Türkiye de savaş olasılığına karşı düzenlemelere gitmeyi hızlandırmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın tarafları tam olarak belirginleşmeden Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'ya yaklaşma sebebi, İtalya'ya yönelik duyduğu kaygı olmuştur. Hatta, 1930'lu yılların ortasından itibaren patlak vereceğine neredeyse kesin gözüyle bakılan kapsamlı savaş resmen başlamadan, Türkiye, İtalya kaygısı duyarak tedbir arayışına gitmiş, hatta silahlanmaya başlamıştır. Bu kaygı, savaş öncesi dönemde, çok doğal olarak basın ve kamuoyuna da yansımıştır. Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu tarafından 1 Ağustos 1939 tarihinde Başbakanlık'a gönderilen yazıda Türkiye ve İtalyan basını arasında bir süredir "yazı mücadelesi" bulunduğu ve İtalyan Büyükelçi-

si'nin bu durumun değişmesi için girişimde bulunması üzerine basına "nasihatte" bulunulduğu ve her iki ülke basınında da mücadelenin bir süre için sonlandığı bilgisi yer almıştır. Ancak bu durumun 10 Temmuz 1939'da İtalya'nın Hatay konusunda Fransa'ya verdiği nota sonrasında yeniden değiştiği, Türk basınında İtalya'ya karşı neşriyatın arttığı bilgisi paylaşılmıştır. Saracoğlu, İtalya'dan, Fransa'yı eleştirdiği bilgisinin alındığını, İtalya'ya karşı basında süren tutumun bir fayda sağlamayacağı ve bu sebeple sonuçlandırılmasının uygun görüldüğünü yazmıştır. (BCA 30/10/85/558/22) Son savaş hazırlıklarının yapıldığı bu dönemde, Türkiye'nin asıl kaygıyı duyduğu İtalya'yı kışkırtan bir tutumun izlenmemesi için bu kararın alındığı anlaşılmaktadır. Savaş resmen başladıktan sonra da benzeri bir tutumun yeni eklentilerle sürdürüldüğü görülmektedir. Savaş süresince basına yönelik müdahalelerin önemli bir kısmının, savaşan tarafları kışkırtmamak için gerçekleştirildiği söylenebilir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, en etkili kitle iletişim aracı olan basın hem Türkiye'de, hem savaşan taraflarda, hem iç, hem de dış politikada bu etkisi göz önünde bulundurularak yayın yapmıştır. Türk basını, İkinci Dünya Savaşı'nın ilk çatışmaları başladığında temkinli bir şekilde görevini yerine getireceğinin sinyallerini vermiştir. 1939 Eylül'ünde gazetelerin manşetleri beklenen savaşın başladığı vurgusuyla atılmıştır. Cumhuriyet Gazetesi'nin manşeti ve Akşam Gazetesi Başyazarı Necmettin Sadak'ın yazısının başlıkları aynı atılmıştır: "Nihayet Harp Başladı." (Cumhuriyet, Akşam, 1939) Necmettin Sadak, savaşın gereksizliğine vurgu yapmıştır: "Almanya lüzumsuz yere büyük bir felakete sürüklenmiştir. Akla sığmayan şey, Almanya'ya birkaç sene içinde tahayyül edemediği şerefleri ve zaferleri kazandıran bir devlet adamının, zaten bilfiil halledilmiş küçük bir dava uğruna dünyayı ateşe vermesidir." (Akşam, 1939) İkdam Gazetesi "Avrupa'da Harp Başladı" manşetiyle, Alman orduları Polonya'yı terk etmezse, İngiltere ve Fransa'nın savaşa gireceğini duyurmuştur. Ebuzziyazade Velid ise yazısını "Nihayet Harp Başladı mı?" sorusuyla başlıklandırmıştır. (İkdam, 1939) Falih Rıfkı Atay da, "eğer Rusya sulh bloku cephesine katılmış olsaydı, Almanya'nın bu korkunç talih tecrübesine atılacağı pek şüpheli idi" yazarak önce Sovyetler Birliği'ni, ardından da "Avrupa üzerinden karanlık bir esaret devrini kaldırabilmek için savaş edilmek zorunda kalındığını" vurgulayarak Almanya'yı suçlamıştır. (Ulus, 1939) Atatürk'ün Milli Mücadele sırasında Hakimiyet-i Milliye adıyla kurduğu Ulus Gazetesi, İkinci Dünya Savaşı yıllarında da hükümetin sesini duyurmayı sürdürmüştür.

Türkiye'de, savaş patlak vermeden kararlaştırılan savaşın dışında kalma hedefi, çatışmaların başlamasının ardından açıkça ilan edilmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, savaşın başlamasıyla ilgili olarak TBMM kürsü-

sünde, hükümetin “sulha hizmet etmek ve kendi masuniyetini temin eylemek gayretini” temel görevi saydığını belirtmiştir. İsmet İnönü’nün konuşmasında, temennilerinin yanı sıra hükümetin amacı da açıkça vurgulanmıştır: “Bugün olduğu gibi yarın da memleketimizi harp mıntıkası haricinde bırakmayı, emniyet ve taahhütlerimizi ihlâl etmemek şartıyla, milletimize karşı vazife icabı olarak cidden arzu ediyoruz.” (TBMM, 1939) İnönü’nün belirttiği gibi, emniyet ve taahhütler unutulmadan üstlenilen görevi yerine getirirken ihtiyaç duyuldukça bazı olağandışı önlemler alındığı söylenebilir. Türkiye’nin arzusu savaş dışı kalmak olsa da her konuda tedbiri elden bırakmamıştır. 7 Eylül 1939 tarihinde, savaşta alınacak tedbirlere ilişkin kararlar yayınlanmış, bazı bölgelerde ihtiyat erleri eğitim için çağrılmışlardır. Avrupa’daki savaş yüzünden bazı ihtiyaç maddelerinin fiyatlarındaki artışın da hükümet tarafından düzenleneceği açıklanmıştır. Yayınlanan tebliğde, Türkiye, savaş dışı olmasına rağmen, bazı bölgelerde askere çağrılmadığı hâlde vatan savunması için işini bırakanlara geri dönmeleri çağrısında bulunulmuştur. (BCA 030/01/34/204/1) Bu açıklamalara bakılarak, Türk halkının Türkiye’nin de savaşta fiilen yer alacağı düşüncesini taşıdığı fikrine ulaşılabilir. İnönü ise alınan tedbirlerin barışın daim olması için gerçekleştirildiği vurgusunu yapmış ve şöyle demiştir: “Sulhu korumak ülküsü; her memlekete, kendi hususî bünyesi, coğrafi vaziyeti ve imkânlarına göre ayrı ayrı tedbirler ilham edebilir. Türkiye için, hareket hattını evvelden sarahat ve samimiyetle belli etmek, sulh yolundaki vazife tedbirlerinin en müessir olanıdır denilebilir.” (TBMM, 1939) Basına yönelik tedbirler de bu amaçla alınmış gözükmektedir ve savaş durumuyla bağlantılı olarak çeşitli düzenlemelere gidildiği anlaşılmaktadır.

BASININ TAKİBİ VE YÖNLENDİRİLMESİ

Savaş yıllarında basının denetim altında olduğunu yansıtan ve basına yönelik çeşitli düzenlemelere gidildiğini gösteren yazışmalar mevcuttur. Hükümet, 1941 yılında Marmara Sıkıyönetim Komutanı Ali Rıza Artunkal’dan İstanbul Basını’nın denetlenmesi ve “arzu edilmeyen” yayınların bildirilmesini talep etmiştir. (BCA 030/01/17/96/10) CHP Meclis Grubu da, 21 Aralık 1943 tarihinde bir komisyon oluşturularak bu komisyon tarafından düzenli olarak basın raporu hazırlanmasına karar vermiştir. (BCA 030/01/42/249/3) İstanbul basınında yer alan haberler, Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl Başkanlığı tarafından detaylı olarak 15 günlük raporlar halinde Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği’ne sunulmuştur. (BCA 490/1/1275/241/1) Türkiye’de bulunan yabancı temsilciliklerin çıkardıkları yayınlar içinde yer alan çarpıcı haberler; yabancı dilde yayın yapan gazete ve dergilerin içerikleri; savaş durumuyla ilgili olarak dikkat çekici tutum

izleyen yayınlar raporlar halinde Basın ve Yayın Umum Müdürü Selim Sarper'in imzasıyla Başbakanlığa sunulmuştur. Bazı durumlarda da basına konu olmasa da yabancı basın mensubu oldukları tespit edilen kişilerin izlenimleri paylaşılmaya değer görülerek Başbakanlığa rapor edilmiştir. (BCA 030/10/232/561/10) Ulus Gazetesi, zaten istenilen bilgiyi istenilen şekilde yansıttığından bu raporlamanın dışında tutulmuştur.

Savaş yıllarında Türk basını, savaşı tarafların da yakın takibine alınmıştır. Savaş süresince, Chatham House adıyla bilinen İngiltere Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, savaşın değişen koşulları altındaki tutumlarına önem verildiği anlaşılan, içerisinde Türkiye'nin de bulunduğu ülkelerdeki basını yakından takip etmiştir. Hazırlanan haftalık raporlar savaş sonrasında yeniden Enstitü'nün izniyle, "Yabancı Basın Özeti 1939-1945" adı altında ciltler halinde basılmıştır. Raporlardan, Türkiye'nin savaşlarla ilişkileri; basının genel durumu, yaşananları ele alış biçimi; olaylar karşısında gazetelerin ve yazarların tepkilerinin detaylı olarak incelendiği anlaşılmaktadır. (Royal Institute of International Affairs, 1980) İngiltere'nin yanı sıra, Almanya da, Türkiye'deki basını yakından takip etmiştir. Bunun dışında, oluşturduğu haber servisleri aracılığıyla çıkarları doğrultusunda yönlendirme yapmaya da çalışmıştır. (Arsenian, 1948: 425) Dönemin habere erişim kaynaklarının kısıtlı oluşu göz önünde bulundurulduğunda, yabancı haber servislerinin kıymeti ortaya çıkmaktadır. Edward Weisband, gazetelerin Anadolu Ajansı dışında yabancı ajanslardan haber almasının zaman kısıtlanmasıyla bu ajansların daha da etkili hale geldiklerini belirtmiştir. (Weisband, 2002: 62)

Savaşta basını yönlendirmenin savaş durumundaki değerini anlamak için en iyi örneklerden biri Fransa'nın yenilgisi sürecine aittir. İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in anılarında aktardıkları, bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Fransa Başbakanı Reynaud, 15 Mayıs 1940 sabahı Churchill'i arayarak "yenildik, savaşı kaybettik" dediğinde; Churchill, Fransa'nın hiç yedek birliği olmadığını ilk kez öğrenmiş ve hayatının en büyük şaşkınlığını yaşadığını yazmıştır. (Churchill, 2005: 80-89) Oysa bu konuşmadan yaklaşık 20 gün sonra İnönü, 7 Haziran 1940'ta, defterine şöyle yazmıştır: "Fransızlar hep iyi muharebe ediyor görünüyorlar." (İnönü, 2008: 287) Anlaşıldığı gibi, İngiltere ve Fransa'nın bildiği gerçek, imzaladığı ittifaka uygun şekilde savaşa katılımı beklenen Türkiye'den gizlenmiş görünmektedir. İtalya, 10 Haziran 1940'ta İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmiştir. (BCA 30/10/293/612/14) İtalya'nın savaş kararı Türkiye'yi de yakından ilgilendirmiş, savaşın Akdeniz'e sıçraması, 19 Ekim 1939 İttifak Antlaşması'nın ikinci maddesine göre, Türkiye'nin "fiili olarak İngiltere ve Fransa ile işbirliği yapması ve onlara elinden gelen tüm yardım ve desteği göstermesi"

durumunu ortaya çıkarmıştır. 11 Haziran 1940'da İngiltere ve Fransa'nın Ankara büyükelçileri, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Numan Menemencioglu'ndan Türkiye'nin, İtalya ile ilişkilerini kesmesini, genel seferberlik ilan etmesini, deniz ve hava üslerini kullanıma açmasını ve İtalya'ya savaş ilan etmesini istemişlerdir. Churchill'in bilgisi dâhilindeki Fransa'nın sıkıntılı durumuna rağmen, bu talep yenilenmiş, 13 Haziran 1940'da İngiltere ve Fransa Türkiye'nin savaşa girmesi yükümlülüğünü Dışişleri Bakanlığı'na gönderdikleri bir notayla hatırlatmışlardır. Notada, Türkiye'nin İtalya'ya derhâl savaş ilan etmesi istenmiştir. (Dışişleri Bakanlığı, 1973: 8) 13 Haziran 1940 tarihli Ulus Gazetesi'nin manşetinde de Paris kaynaklı haberde "Hemen hemen her tarafta yaptıkları hücumlara rağmen Almanlar, Fransız müdafaa tertibatına nüfuz edemediler, Alman kumandanlığı talim tanklarını da muharebeye soktu" vurgusu yer almıştır. (Ulus, 1940) Neyse ki İnönü, temkinli tutumuyla hızlıca karar almayıp Fransa'dan gelen haberleri beklemiş gözükmektedir. Fransa'nın 17 Haziran 1940'da Almanya ile ateşkes imzalayarak savaştan çekilme kararı alması Türkiye'yi savaşa katılma yükümlülüğünden geçici olarak kurtarmıştır. Savaşın tarafların Türkiye'ye yönelik manipülasyonu, Türk basınına yapılan müdahalenin yalnızca Türk devleti ve hükümeti tarafından gerçekleşmediğini göstermesi açısından da önem taşımaktadır. Dış kaynaklı olduğu aşikâr olan ve Türkiye'nin müttefiklerinin çıkarları gereği yanlış bilgiler içeren Fransa'nın durumuyla ilgili haberlerden olumsuz etkilenmemiş olmak, Türkiye'nin akılcı tutumuyla mümkün kılınabilmiştir.

Savaşın önemi hiç eksik olmayan Türkiye'yi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek için savaşın taraflar, çıkarlarının gerektirdiği ölçüde, yanlış bilgilendirme yapma gayreti izlemişlerdir. Basına servis edilenlerin Türk kamuoyuna da yansması isteğiyle hareket ederken, Türkiye'yi yanlarına çekebilmek için birbirlerinin hatalarını ya da gizli planlarını paylaşmaktan da geri durmamışlardır. Propaganda savaşı Alman-Sovyet Savaşı şiddetlendiğinde artış göstermiştir. Bu süreçte, tarafların her konuda farklı olan beyanları da artarak Türk basınında yer bulmuştur. Öyle ki, gazetelerde tarafların savaşta üstünlük durumlarıyla ilgili bilgi ayrı sütunlarda verilirken "Sovyetlere göre" ve "Almanlara göre" başlıkları altında verilen bilgiler çoğu zaman birbirinin tam tersi olarak beyan edilmiştir. İki devletin Türkiye'yi yanlarında tutma çabaları bir tarafın yayımladığı haberin diğeri tarafından tekzip edilmesine sebep olmuştur. 28 Haziran 1941 tarihli Vatan Gazetesi'nde Sovyetler Birliği'nin Boğazlar'da hak talep ettiğinin Molotov tarafından tekzip edildiği, Hitler'in bunu, "sırf kendi hareketinin doğruluğunu isbat etmek maksadıyla" öne sürdüğü ifade edilmiştir. 29 Haziran 1941'de de Tass Ajansı'nın haberi manşetlere taşınmıştır: "Tass Ajansı Tür-

kiye- Sovyet dostluğunun tarihçesini yaparak Türkiye hakiki dost ve düşmanın kim olduğunu incelemelidir diyor.” Haberin devamında Milli Mücadele döneminde başlayan dostluğun Lozan ve Montreux’de gelişimi hatırlatılarak güncel koşullarda Sovyetler Birliği’nin tavrı şu şekilde ifade edilmiştir: “Daha geçenlerde Faşist Alman asker sürüleri Türkiye’nin emniyet sahasını istila ve hudutlarına yerleşerek hiç sıkılmadan Çanakkale Boğazı’nı kontrol eden adaları işgal ettikleri vakit, Sovyetler Birliği, yaptığı deklarasyonla Türkiye bir tecavüze uğradığı takdirde Sovyetlerin tam bir anlayış ve bitarafliğine güvenebileceğini temin eyledi.” (Vatan, 1941) savaş süresince pek çok kez kapatılan Vatan Gazetesi’nin Alman- Sovyet çekişmelerine yer vermesi, hükümeti rahatsız etmemiş, politikasına uygun görülmüş gözükmektedir. Alman- Sovyet savaşının patlak verdiği 1941 Haziranı’nda Türk- Alman Saldırmazlık Paktı imzalanmış, bu süreçte Sovyetler Birliği’nin boğazlarda emelleri olduğunu Türkiye’nin Almanya büyükelçisi Hüsrev Gerede aracılığıyla bizzat Hitler’den ve Almanya’nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen’den duymuştur. (DGFP Vol. XIII, 1954: 308, 384, 409) Yine de, hızla değişen savaş durumunda, edindiği tüm bilgiler karşısında temkinli olmayı sürdürmüştür. Savaşan tarafların çekişmelerinden faydalanmayı başarmış, kendi açıklarını ya da sıkıntılarını da çıkarları gereği basın dünyaya servis etmesine izin vermemiştir. Bazı durumlarda da hükümetin görüşleri dışında yayının yapılması karşısında zor duruma düşmemek için basının özgür olduğu vurgusu bizzat devlet yetkililerince yapılmıştır. (Derinçil, 2003: 11)

Basın, savaş durumuyla doğrudan bağlantılı olup mevcut koşulların geleceğini etkileyebilecek bazı konularda müttefiklerde olduğu gibi, Türkiye’de de, gerçekler gizlenerek yönlendirilmeye çalışılmış gözükmektedir. Savaş başladıktan hemen sonra, Sovyetler Birliği’ne giden Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu, öncesinde 4 gün için planlanmış olsa da, 3 haftalık bir süre yurtdışında kalmıştır. Gezinin gerçekleştiği süreç, Dışişleri Bakanlığı’nun olağanüstü koşulların mevcudiyetinde, bu koşullara uygun olarak olağandışı çalışma temposunda bulunmasının zorunlu olduğu bir döneme denk gelmiştir. Buna rağmen Türkiye’nin isteklerine uygun şekilde sonuçlanmayan gezinin sonunda gelinen durum basına olumsuz bir şekilde yansımamışsa bu durum basının kontrolüyle olmuştur. Saracoğlu görüşmelerin sonunda Molotov’a şöyle demiştir: “Aşağı yukarı anlaşığımız hiçbir nokta yoktur. Anlaşamadığımız noktalar ise pek çoktur. Bu şerâit altında işimizin bitmesine imkân yoktur.” (Gürün, 1983: 72) Oysa, Sovyetler Birliği’nin boğazları birlikte savunma talebini de içeren isteklerine rağmen Türk basınına yansıtılan, müzakerelerin sonucunda, mevcut ilişkileri daha ileriye taşıyacak bir anlaşma meydana gelmesinin mümkün olmadığı olmuştur. Haber,

bilinçli olarak yapıldığı düşünülebiyecek şekilde aynı gün imzalanan Türk-İngiliz-Fransız İttifak'ının gölgesinde kalmıştır. (Cumhuriyet, 1939) Konunun ilanının, toplumu Sovyetler Birliği aleyhine kıskırtmaktan başka bir işe yaramayacağı düşüncesiyle bu doğrultuda hareket edildiği söylenebilir. Savaş süresince, şartların çıkarlara aykırı şekilde değişimini sağlayabilecek, bazı durumlarda da toplumu kıskırtabileceği düşünülen belli başlı konular olağanüstü koşullara uygun şekilde basından saklanmaya devam edilmiştir.

Savaşan tarafların da basınının takip edildiği savaş yıllarında, uluslararası basın karşılıklı atışmaları da hükümet tarafından gözlemlenmiş, Türkiye'ye zarar verebilecek yayınların engellenmesi için çözümler aranmıştır. Dahiliye Vekili Faik Öztrak'ın 2 Mayıs 1940 tarihinde Başbakanlık'a gönderdiği mektubunda, Alman gazete ve radyolarındaki Türkiye aleyhine tutum karşısında Türk basınında da şiddetli bir karşı duruş sergilendiği ifade edilmiştir. Mektupta, Alman neşriyatı sürdüğü müddetçe Türk basınının da tutumunun engellenemeyeceği özellikle belirtilmiştir. Alman Radyosu'nun Türkiye'deki bazı yayınlara cevaben yayın yaptığı ve karşılıklı atışmalar yaşandığına dikkat çeken Öztrak, Türk basınının zorunlu münakaşadan uzaklaşması için münasip bir şekilde uyarılmasının uygun olacağını yazmıştır. (BCA 030/10//85/559/6) Öztrak'ın mektubundan, Başbakan ve Dışişleri Bakanı ile daha önceden yapılan görüşmede, her iki devlet adamının da bu yayınların Türkiye'yi sıkıntıya sokabileceğinin dile getirildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında, savaş başından itibaren, o güne kadar görülen en ağır ceza olan Cumhuriyet Gazetesi'ne verilen 90 günlük kapatma cezasının nedeni, 1940 Temmuz'unda, Yunus Nadi'nin Almanya'nun da bir güç olarak kabul edilmesini vurgulayan yazısı olmuştur. (BCA 030/18/01/292/80/9) Weisband'ın aktarımına göre, Nadir Nadi, İnönü'nün "bu çocuklar başıma iş açacaklar, kapatın gazeteyi" dediğini yazmıştır. (Weisband, 2002: 64) Cumhuriyet Gazetesi, savaş yıllarında toplam 5 kez kapatılmış, 5 ay 9 gün yayın yapamamıştır. (Çavdar, 2013: 441)

Resmi tebliğlerle gazeteleri yönlendirmek, savaş yıllarında hükümetin aldığı önemli tedbirlerden birisi olarak kabul edilmektedir. Altan Öymen'e göre, gazeteleri tebliğlerle yönlendirmek savaş süresince hükümetin dış politika aracı olarak kullanılmıştır. (Öymen, 2009:167) Selim Deringil de, dış politika ile ilgili yazılan yazıların, dış etkileri göz önüne alınarak yazıldığını belirtmiştir. (Deringil, 2003: 9) Bu tutum savaş süresince savaşın tüm taraflarınca da izlenmiştir. Bu durumun en iyi örnekleri Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile imzaladığı ittifakın getirisi olarak savaşa girme yükümlülüğünün ortaya çıktığı durumlarda görülmüştür. Kendisine, iki savaş arası dönemde en çok kaygıyı yaşatan İtalya'nın 28 Ekim 1940'da Yunanistan'a saldırması, Türkiye'yi savaşın başından beri olmadığı kadar sıkıntıya sokmuştur. Saldı-

rı sonucu Yunanistan'ın savaşa çekilmesi, Türk- İngiliz- Fransız Paktı'na göre Türkiye'nin bu devlete yardım etme yükümlülüğünü ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte Dışişleri Bakanı Saracoğlu, Alman Büyükelçi von Papen ile yaptığı görüşmede, İtalya'nın Yunanistan'a saldırısı karşısında Türkiye'nin çembere alındığı düşüncesinde olduğunu, barışın onuruyla korumasının tamamen mihvere bağlı olduğunu söylemiştir. (DGFP Vol XI, 1954: 430) İtalya'nın savaş ilanından sonra Türkiye'de başlayan savaşa giriş tartışmaları hükümet tarafından kontrol altına alınmaya çalışılmıştır ki, emniyetten gazetelere gönderilen tebliğ, İtalyan savaşıyla ilgili yayın yasaklarını sıralamıştır. Listeye göre Anadolu Ajansı dışında haber yapılmayacak, başyazı yazılmayacak, İtalya'nın Türkiye'ye saldırmama sözünden, Üçlü İttifak gereği savaşa zorunluluğundan bahsedilmeyecek, aksini gerçekleştiren gazeteler kapatılacaktır. (Öymen, 2009:201) Bir karar alırken en az bir gün düşünmeyi prensip edinmiş olan İnönü, tebliğ yayınlanırken savaşa giriş konusunda kararını açıklamadan kararı etkileyebilecek bir durumdan kaçınmaya çalışır gözükmektedir. Gazeteler, bu süreçte, hükümetin talimatına uygun haberleri vermiştir: "Yunan-İtalyan harbi başladı: Bütün İtalyan hücumları püskürtüldü", "Yunanlılar muvaffakiyetle dayanıyor: Hiçbir İtalyan zaferi kaydedilemedi", "İtalyanlar dün de hiçbir muvaffakiyet gösteremedi." (Yeni Sabah, 1940) Yazıldığı gibi de olmuş, İtalyan birlikleri Yunanistan'da fazla başarı gösterememiş, Almanlar yardıma geldiğinde Yunan yenilgisi ortaya çıkmıştır.

Savaş ekonomisi uygulamaları da basına yönelik müdahaleyi beraberinde getirmiştir. Milli Koruma Kanunu'na dayanarak çıkarılan kararname ile gazetelerin sayfa sayıları savaş süresince iki kez kısıtlanmıştır. Bunların ilki, 2 Aralık 1940'ta gerçekleşmiştir. Kararname ile gazetelerin sayfa sayılarında kısıtlamaya gidilse de, hükümetin sesi kabul edilen Ulus Gazetesinin yeri ayrı tutulmuştur. Ulus'un, resmi tebligat ve ilanların çok yer işgal ettiği günlerde sekiz sayfa çıkabilmesi uygun görülmüştür. Cumhuriyet Bayramı'nın ilk günü ve Atatürk'ün ölüm yıldönümünde ise yine milli değerlerin korunmasını düşünülmesi anlaşılmaktadır ki, sayfa tahdidi konulmamıştır. (BCA 030/18/01/02/93/111/10) Sayfa kısıtlamasına yönelik ikinci bir kararname, 15 Temmuz 1941'de yine Milli Koruma Kanunu'na dayanarak çıkarılmış, sayfa sayıları bir kez daha kısıtlanmıştır. (BCA 030/18/01/02/95/63/10)

Türkiye'nin kendi yükümlülükleri sebebiyle savaşa katılma zorunluluğu duyduğu süreçler dışında, saldırıya uğrayarak kendisini savaşta bulacağı endişesini de pek çok kez yaşadığı açıktır. 1941 yılının ilk aylarında, Alman saldırısı endişesi duyan Türkiye, İngiltere'den gelen her türlü yakınlığa sıcak yaklaşmış, bu durum basında da yer bulmuştur. İngiliz Dışişleri Ba-

kanı'nın ziyareti sırasında Türkiye tarafında Türk- İngiliz dostluğu konusu görüşmelerin içeriğinden daha çok gündeme taşınmıştır. Basında, Anthony Eden'in ziyaretinin başından itibaren uzunca bir süre devam edecek olan Eden ve İngiltere övgüleri yer bulmuştur. Eden'in Türkiye'den ayrılışında yayınlanan tebliğ, iki ülkenin dostluğuna ve ittifaka bağlılıklarına vurgu yapmıştır: "İki hükûmet, Türk- İngiliz İttifakı'na tam bağlılıklarını müşahede ettiler. Beynelmilel vaziyet mütaala edildi, iki devletin müşterek menfaatlarını yakından alakadar eden Balkan meseleleri hususi bir dikkat mevzuu oldu. İki hükûmet bütün meseleler hakkındaki siyasetlerinde tam mutabakatlarını gördüler." (Vatan, 1941) İngiltere de Türkiye ile olan ilişkisinden memnun görünmektedir. Eden, Saracoğlu'na gönderdiği telgrafı şu şekilde sonlandırmıştır: "Büyük Britanya, Türkiye'yi kendi dostu ve müttefiki hissetmekle iftihar duyar." (Vatan, 1941) Türkiye de bu süreçte İngiltere'yi müttefiki hissetmekten iftihar duymaktadır ki basında Türk- İngiliz dostluğuna atfen yazılan yazılarla birlikte, Almanya'ya karşı yazılanlarda da bir artış meydana gelmiştir. 24 Şubat 1941'de Hitler'in "bu sene kat'i neticelerin alınacağı bir sene olacaktır" dediği konuşması (Vatan, 1941) savaş süresince Almanya'yı en sert dille eleştiren köşe yazılarına imza atan Hüseyin Cahit Yalçın tarafından alaycı bir üslupla ele alınmıştır: "Führer bu sene içinde kat'i neticenin alınacağını söylüyor. Bu da çok dinlediğimiz bir masaldır. Biz Hitler'i Ağustos ortalarında Londra sokaklarında görmeyi bekliyorduk. Nasılsa bu randevuya gelmedi." (Yeni Sabah, 1941) Yine de Yeni Sabah Gazetesinin 4 Mart 1941'deki sürmanşeti, yakın bir zamanda Alman saldırısı beklentisiyle yazılmış gibidir: "Bulgaristan'ın bugün bir harp sahası olması harbi bize yaklaştırmıştır". Manşette de "Türkiye uyanıktır" yazılmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın, ilerleyen günlerde "Komşumuz Almanya" başlıklı yazısında da "komşularını yutan Almanya'nın" ikiyüzlülüğünden bahsederek şöyle yazmıştır: "Dostluk teminatları, vaadleri, imzaları, tekzip ve inkârları hiçbir mânâ ifade etmeyen, bilakis şüphe uyandırması icap eden gösterişlerden başka bir şey değildir." Yazının devamında da çok yerinde sayılabilecek bir tespitte bulunmuş, Almanya'nın saldırdığı devletlerle önceden bunun aksini iddia eden bir oluşuma imza attığını hatırlatmıştır. (Yeni Sabah, 1941) Değişen koşullar, Yalçın'ın vurguladığı gibi, Türkiye'nin de kendini güvenceye almak için benzeri bir vesika elde etme çabasına girmesine neden olmuştur. Ancak, Yeni Sabah Gazetesini Örfi idare Komutanlığı'na kapatılmaktan kurtaramamıştır. (BCA 30/18/1/2/94/20/8) Benzer şekilde, Hitler'in karikatürize edildiği Charlie Chaplin'in Diktatör filmine ait görsellerin gazetede yayınlanmış olması da Vatan Gazetesine iki aylık kapatılma cezası getirmiştir. (Kılıç, 2010: 218) Yine sadece 1941 yılında, devlet siyasetine aykırı yayın yapmaları sebebiyle Yeni Sabah, Cumhuriyet ve Son Posta

gazeteleri en az bir kez 1'er gün; Tasvir-i Efkâr 1 ay; Vakit 10 gün; Demokrat Politika 15 gün; Vatan 45 gün olmak üzere çeşitli yayınlar sebebiyle pek çok gazete, pek çok kez kapatılma cezasıyla karşı karşıya kalmıştır. (BCA 30/18/1/2/94/38/12; BCA 30/18/1/2/96/92/12; BCA 30/18/1/2/96/98/20; BCA 30/18/1/2/96/82/6; BCA 30/18/1/2/93/122/9; BCA 30/18/1/2/95/57/17; BCA 30/18/1/2/95/61/20; BCA 30/18/1/2/96/99/1) Kapatma cezaları ilerleyen yıllarda da sürmüş, "uygun" görülmeyen yayınların ardından gazetelerin yayınları durdurulmaya devam edilmiştir.

1941 baharında, Alman saldırısı endişesi duyulurken Türk basınında mihver karşıtı yazılar artış gösterdiğinde, Almanya'nın da bundan rahatsızlık duyduğu anlaşılmaktadır. Almanya Dışişleri Bakanı Ribbentrop, Ankara Büyükelçisi von Papan'e yazdığı mektupta, Türk- Alman ilişkilerini çıkmazda gördüğünü belirtmiş, Türk basınında "Almanya'ya karşı yürütülen düşmanca tutumun" kısıtlandırılması talebinde bulunulması gerektiğini yazmıştır. Büyükelçi'ye Türk-Alman ilişkilerinin zarar görmemesi için hükümeti uyarmasını istediğini vurgulayan Ribbentrop'un, bu konuyla ilgili bir diğer önerisiyse, önemli isimlerin etkilenebilmesi için çeşitli fonlardan faydalanılabileceği olmuştur. (DGFP Vol XII, 1954: 252) Büyükelçinin buna verdiği cevaptaki Türk basınına tahlili de dikkat çekicidir. Von Papan, Türk hükümetinin Mihver yanlısı yazılara izin vermediğini, zaten hiçbir gazetesinin buna cesaret edemediğini belirtmiştir. Hatta, Yunus Nadi'nin Eylül ayında Alman yanlısı yazıları yüzünden neredeyse milletvekilliğinden olacağını vurgulamış, birçok gazetecinin de İngiltere'den para aldığını belirtmiştir. Hükümetin de müttefiklere yardım için silahlanmak yerine basını bu şekilde yönlendirmeyi tercih ettiğini yazmıştır. (DGFP Vol XII, 1954: 278) Almanya'nın 1941 baharında Türk basınına yönelik eleştirileri ABD diplomatik yazışmalarında da yer almıştır. ABD'nin Ankara Büyükelçisi MacMurray, Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkilinin Türkiye'nin Almanya Büyükelçisi Hüsrev Gerede'ye Almanya'nın Türk basınına Alman karşıtı tutumundan rahatsız olduğunu ilettiğini öğrendiğini yazmıştır. (FRUS, 1959: 825)

Tüm uyarı ve yönlendirmelere karşın basına yönelik müdahalenin yürürlükte olması, her an istenilen düzeyde bir ortak duruş sergilenemediğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, basını kontrol mekanizmalarının başında gelen Başbakanlığa bağlı Matbuat Müdürlüğüne bağlı İstanbul Matbuat Bürosu'nun da yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Alman- Sovyet Savaşı başladıktan sonra, Başbakan Refik Saydam, Başbakanlık Müsteşarı Vehbi Demirel'e gönderdiği yazıda savaşın tarafları, özellikle Sovyetler Birliği aleyhine yapılan yayını "gördüğünü" belirtmiştir. Saydam, İstanbul Matbuat Bürosu'nun Örfi İdare Komutanlığı ile teması sağlanarak bir an önce bu

neşriyatın “önüne geçilmesi” talimatını vermiştir. (BCA 030/01/30/179/1) Başbakanın talimatından sonra, bu kez Almanya aleyhine yayınların arttığı görülmüştür. 27 Temmuz 1941 tarihli Vatan Gazetesi’ndeki haber, Sovyetler Birliği’nin imha ettiği Alman alayında, Türkiye’deki havaalanlarına ait krokiler, Trakya bölgesi karayollarını gösteren haritalar, İstanbul’un coğrafi ve askeri planı, İzmit Körfezi’nin haritası gibi çizelgeler bulunduğunu açıklamıştır. Tass Ajansı’nun haberi belgeleri ve detaylarını sıraladıktan sonra şu ifadeye yer vermiştir: “Bütün bu vesikalar Hitler hükûmetinin niyetleri hakkında hiçbir tereddüde mahal bırakmamaktadır... Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye karşı bazı tecavüzkâr planları bulunduğu iftirasını çirkin bir şekilde yayan Alman Faşistleri bu suretle kendi yüzlerindeki maskeyi bizzat atmış bulunuyorlar.” 29 Temmuz 1941’de Almanya, bu haberi yalanlayıp tamamen hayal ürünü olduğunu bildirmiştir. Ağustos ayında da benzeri yayınlar sürmüş, “bir Alman gazetesi İngilizler’in Rusya’ya İstanbul’u ve Boğazlar’ı vaat ettiğini yazıyor” haberinin ertesi günü İngiltere kaynaklı “Almanlar bize saldıracaktı” haberi basında yer bulmuştur. (Vatan; Akşam, 1941)

Saydam’ın, basın ve kontrol mekanizmasının tutumu konusunda ilk talimatının bu olmadığı, yine yazısından anlaşılmaktadır. Saydam’ın asıl şikâyetinin, İstanbul Matbuat Bürosu’nun görevini tam olarak yerine getirmediği olduğu anlaşılmaktadır. Daha önceden Selim Sarper’e, İstanbul Matbuat Bürosu’nun “hiçbir işe yaramadığını” söylediğini hatırlatan Başbakan, “merkezin fikirlerini bilen” ve “acele vak’alarda karar kabiliyeti olan” bir grubun görevlendirilmesi gerektiğinde mutabık kalındığını hatırlatmıştır. Buna rağmen, bir değişikliğe gidilmediğini gören Saydam, Ankara’dan, istenilen nitelikleri taşıyan iki memurun İstanbul’a gönderilmesini, İstanbul’daki memurun da “derhal” Ankara’ya naklini istemiştir. (BCA 030/01/30/179/1) Refik Saydam’ın talebi, ertesi gün gerçekleştirilmiş, İstanbul Matbuat Bürosu müdürü değiştirilmiştir. (BCA 030/01/17/96/12)

Gazetelerin resmi tebliğlerle yönlendirilmesinin savaş döneminde kamuoyunu olası gerilimden uzaklaştırmak ve ortaya çıkabilecek tartışma ve sıkıntıları bertaraf etmek için de gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. İnönü, Roosevelt ve Churchill arasında 4- 8 Aralık 1943 tarihlerinde gerçekleşen Kahire görüşmelerinde aslında Türkiye’ye 5 gün zaman verilip üslerini müttefiklere kullanarak savaşa girip girmeyeceğine karar vermesi istenmiştir. (Dışişleri Bakanlığı, 1973 : 205) Basında ise, resmi tebliğde vurgulandığı gibi, “anlayış ve samimi bağlılık zihniyeti içinde” meselelerin tetkik edildiği, görüşmelerin “çok faydalı ve çok verimli” olduğu açıklanmış, tebliğin dışına çıkılmamıştır. (Ulus, 1943) Savaşın hangi dönemine bakılırsa bakılsın, savaşan tarafların kendi aralarında, karşı taraflarla, ya da Türkiye

gibi, hep yanlarında görmek istedikleri bir devletle yaptıkları görüşmeler tam bir açıklıkla basına yansımış olsaydı, savaş durumundaki kritik süreçlerde yaşananların ve değişimlerin çok daha farklı olabileceği açıktır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), ifade özgürlüğüyle ilgili maddesinde herkesin kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın haber alma ve verme hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Ancak, bu özgürlüklerin kullanılmasında, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımların geçerli kılınabileceği ifade edilmiştir. (AİHS, 2010) Henüz sözleşmeyi kabul eden Avrupa Konseyi'nin kurulmasının dahi gündemde olmadığı savaş yıllarında, savaş tehlikesi altındaki bir devletin, çeşitli kısıtlamaları yürürlüğe koyması ulusal güvenliği sağlamak açısından kabul edilebilir gözükmektedir.

Savaş süresince, basına yönelik her türlü baskı, müdahale ve cezalara karşın, basın mensuplarının görevlerini yerine getirmek için mücadeleden kaçınmadıkları da savaş yıllarının basını incelenirken üzerinde durulması gereken bir konudur. Türkiye'nin savaş sonu dönemde daha acı tecrübelerle karşısına çıkan yalnızlığının hissedilmeye başladığı 1944 yılında savaş başından itibaren hep yanında hissettiği İngiltere ile de ilişkilerde gerilimli anlar yaşanmıştır. Bu süreçte Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nu da koltuğundan eden Alman gemilerinin boğazlardan geçmesi konusunun basında yer almaması "rica" edilmişse de bazı gazetelerin bu karara aykırı bir tutum izlediği anlaşılmaktadır. Basın ve Yayın Umum Müdürü Selim Sarper'in imzasıyla 16 Haziran 1944'te Başbakanlığa yazılan yazıya göre basına, Milli Şef İsmet İnönü'nün Anadolu gezileri hakkında Anadolu Ajansı tarafından verilen haberler dışında haber yapılmaması talimatı da verilmiştir. Basının tutumu konusunda belgede ilgi çeken bir diğer ayrıntı, Tanin Gazetesi'nin sahibi Hüseyin Cahit Yalçın'ın Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü İstanbul Bürosu ile irtibata geçerek Cumhuriyet Gazetesi talimatlara uymadığından kendi gazetesinin de benzeri bir tutum izleyeceğini belirtmiş ve bunu gerçekleştirmiş olmasıdır. (BCA 30/10/85/561/14)

Savaş durumundaki değişiklikler, hükümetin basına müdahalesini farklı şekillerde gerçekleştirmesini de beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin fiilen katılım gerçekleştirmese de Almanya ile ilişkilerini kesmesi ve müttefiklerin yanında olduğunun resmi olarak yansıtıldığı dönem, basına müdahalenin boyut değiştirdiği süreç olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte öncelikli olarak Alman haber kaynaklarından beslenen Anadolu Ajansı'nın haberlerinin aktarımına kontrolün arttığı anlaşılmaktadır. Almanya ile siyasi ve ekonomik ilişkiler kesildikten hemen sonra Türkiye'nin savaş dışı durumunu

etkileyebilecek yayınları kontrol altına alma zorunluluğu doğmuştur. 12 Ağustos 1944'te Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'nce Anadolu Ajansı'na Almanya'dan gelen yayınlar hakkında alınan kararlara yönelik bir talimat gönderilmiştir. Buna göre, eskisi gibi alınacak olan haberlerin özel raporlar halinde Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ve Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne gönderilmesi istenmiştir. Resmi harp tebliğlerinin neşredilebileceği, ancak politikaya uygun olmayan propaganda mahiyetini taşıdıkları hakkında şüphe taşıyanların neşredilmeden Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne sorulması gerektiği belirtilmiştir. Bunun dışında, Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün gerekli gördüğü durumlarda Ajansa bazı malumatın neşri konusunda bildirim yapacağı belirtilmiştir. (BCA 030/10/85/561/19)

Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini sona erdirdiği ve savaşı, Türkiye'nin de yanlarında durduğu müttefiklerin kazanacağını neredeyse kesinleştiği 1944 yılı sonlarında basına karşı yürütülen müdahaleci tutumda yumuşamadan söz edilebilir. Savaş döneminde defalarca uygulamaya konulan gazete kapatma cezası, 1944 Ekim'inden itibaren uygulanmamıştır. Bu durum, genel hatlarıyla önceki süreçte yapılan müdahalenin savaş dışı kalmayı mümkün kılabilmek için olduğu düşüncesini ön plana çıkarmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı, 2 Eylül 1945 tarihinde Japonya'nın teslim olmasıyla sona ermiştir. Savaşın sonuna gelindiğinde, galip olan batılı demokrasilerin yanında yer alan Türkiye, demokrasiye geçiş sürecini başlatmaya karar vermiş, bu durum, basına karşı sürdürülen tutuma da yansımıştır. Savaşın sonunda da özellikle İstanbul basınının muhalif tavrının sürdüğü ve bu durumun memnuniyetsizlik yarattığı, ancak, karşılığın basın özgürlüğü ve demokratik esaslar ön planda tutularak verileceği anlaşılmaktadır. CHP Genel Sekreterliğince 4 Eylül 1945 tarihinde CHP Sivas Bölge Müfettişi Kemal Yiğitoglu'na bazı İstanbul gazetelerinin "ağır ve kaba bir eda ile" haksız bir hırpalama kampanyasına girdiklerinden söz edilmiştir. Kırklareli Milletvekili ve Genel Sekreter Vekili N. Kansu imzası ile gönderilen mektupta şu satırlar yer almıştır: "Arkadaşlarımız, Partimizin amacı olan yazı ve söz hürriyetine saygı göstermekle beraber gerçeğe uymayan ve korumak ödevinde bulunduğumuz ana temellere gelişi güzel saldıran söz ve yazıları yine yazı ve söz hürriyeti esasına dayanarak, sözle, eğer varsa yerli gazete ve yayın vasıtalarıyla karşılamalıdır." (BCA 490/1/5/27/13) Savaş sonunda gelinen nokta bu olmakla birlikte, 1945 yılının özgürlükçü ortamı ve sonrasında yaşananlar, hem Türk Devleti, hem de Türk basını incelenirken ayrı önem taşıyan incelenme konuları olarak varlık göstermektedirler.

SONUÇ

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1939- 1945 yılları arasında saldırıya uğramadığı sürece savaşın dışında kalmaya karar vermiştir. Bu karara rağmen, vatan ve milleti olası saldırılardan koruyarak “yurtta sulh, cihanda sulh”a hizmet etmek için savaşın taraflarından İngiltere ve Fransa ile ittifak antlaşması imzalamış, yazılı koşullar gerçekleştiğinde savaşa katılma yükümlülüğü üstlenmiştir. Yürüttüğü politika gereği, savaşa katılma yükümlülüğünü de belirli koşullara bağlamıştır. İmzaladığı antlaşmaya rağmen, saldırıya uğramadığı müddetçe savaşın dışında kalabilmek için hem iç hem de dış politikada çok dikkatli adımlar atılmaya çalışılmış, alınan karara uygun bir politika yürütülmüştür. İzlediği politikayla hem kendini, hem bağımsızlığını, hem saygınlığını korumayı başarmış; bunu gerçekleştiren taahhütlerine de bağlı kalmıştır. Tek parti rejiminin geçerli olduğu, muhalefetin bile kontrol altında olduğu süreçte, Türkiye'nin ulusal çıkarları gereği savaş dışı kalmayı kendine görev edinmiş olan hükümet, basını da her an izlediği politikaların yanında görme ihtiyacında olmuştur. Bunun mümkün kılınabilmesi için de belirli yasal düzenlemelere gidilmiş ve ulusal çıkarlar gerekçe gösterilerek basına müdahalede bulunulmuştur. Müdahaleler, hükümeti, devleti ya da ülkeyi sıkıntıya düşürmemek, dış ilişkilerini düzene sokmak, savaşan tarafları kışkırtmamak, taahhütlerine aykırı hareket eder gözükmemek, müttefiklerini zor durumda bırakmamak, ya da bazı durumlarda toplumu endişelendirmemek için gerçekleşmiştir.

Savaş yılları boyunca yürürlükte bulunan kanun ve uygulamalarla basın kontrol altında tutulmaya ve yönlendirilmeye çalışılmıştır. Yasal düzenlemelere dayanarak, savaş durumuyla ve savaşan ülkelerle bağlantılı olarak basına çeşitli müdahalelerde bulunmak olağan tedbir olarak görülmüştür. Her an değişkenlik gösterebilen savaş koşulları altında, hükümetin attığı adımları hükümetin istediği şekilde aktarmamak, devlete muhalif bir tutum olarak algılanmıştır. Zaman zaman milli duygularla ya da kişisel sempatiyle, bazı gazete ve yazarların belirli devletlerin belirli hareketleri karşısında devleti zor duruma sokabilecek yazılar yazmaları rahatsız edici bulunmuştur. Bazı durumlarda da dış kaynaklı şikayetlerin giderilmesi gerekli görülmüştür. Bu gibi sorunları çözebilmek, olası sıkıntıları ortadan kaldırmak için basın yakından takip edilerek caydırıcı bulunan cezalar yürürlüğe konulmuştur.

Yasal düzenlemede sıkıntı olmamasına karşın, yazıların yayınlanması öncesinde sansür uygulamasına gidilmemiştir. Sansür yerine, “uygun bulunmayan” yayınları yapan gazetelerin yayınlanması sonrasında, uygulamadaki en ağır ceza yürürlüğe konulmuştur. Buna göre, gazetelerin belirli zaman aralıkları içerisinde kapatılmaları uygulaması tercih edilmiştir.

Hükümetin, bazı süreçlerde, dış basında Türkiye aleyhine yer alan haberlere cevap niteliğinde yazılar yazılmasıyla ortaya çıkan gerilimleri görse de, karşı tarafın yayınları karşısında geri adım atmamak gerektiği düşüncesiyle bilinçli olarak müdahalede bulunmadığı da görülmüştür. Savaşan devletlerle ilişkiler diplomasi yoluyla çözümlenmeye çalışılırken, basın da bu gibi durumlarda konulan sınırlar içerisinde izlenmiştir.

Savaşın getireceği olumsuzluklardan kaçınmak için, savaş yıllarının savaş dışındaki en önemli ülkesi sayılabilecek olan Türkiye’de ulusal çıkarlar gereği basını kontrol etmek ve yönlendirmek, anlaşılması gereken bir olgu olmalıdır. Savaşın olağanüstü koşullarında, her alanda olduğu gibi, basına karşı izlenen tutumda da ulusal çıkarlara uygun hareket etmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda belli başlı düzenlemelerin yapılması hükümetçe gerekli ve olağan bulunmuştur. Savaş yıllarında müttefikler arası görüşmelerin gerçekleştiği konferanslarda, taraflar arasında Soğuk Savaş’ın çıkacağını su yüzüne çıkaran karşıtlıklar yaşanması sürecinde dahi müttefiklerin resmi tebliğlerinde görüşmelerin “tam bir mutabakat” dâhilinde geçtiğine yönelik açıklamaların yapıldığı unutulmamalıdır. Savaşan tarafların gizli paylaşım projeleri, saldırmazlık antlaşmaları ya da savaş sonu nüfuz bölgesi düzenlemelerinin eksik olmadığı süreçte savaşın dışında kalma amacıyla hareket edilirken sansür uygulamasına gidilmemiş olması dikkat çekicidir. Dönemi inceleyen çeşitli kaynaklarda basının baskı altında olduğunun altı özellikle çizilmiş olsa da sansürün uygulanmamasının aynı şekilde konu edilmemesi şaşırtıcı bile bulunabilir. Bunun yanında, sansürün uygulanmamasının doğal olarak basını özgür kılmadığı da açıktır. Yapılan müdahaleler, savaş durumuyla ilgili bazı tarihi gerçeklerin kamuoyuna yansımaları ya da ele alınış şeklini etkilemiş gözükmektedir. Servis edilen haberlerin kaynaklarının da kısıtlı olmasıyla, ortaya çıkan ya da bazı durumlarda ortaya çıkmayan tartışmalar, tarihin gidişatını da etkilemiş olmalıdır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında tam anlamıyla basın özgürlüğünden söz etmek mümkün değilse de, sınırlandırılmış özgürlük içerisindeki basının, savaş dışı kalma kararıyla hareket edilen yıllarda üstlendiği rolün altından kalkabildiğini söylemek yerinde olacaktır. Ulusal çıkarları ön planda tutarak devletin yanında hareket eden basın, savaşın dışında kalma isteğinin gerçekleşmesinde de büyük rol üstlenmiştir. Müdahalelere, süresi belli olmayan kapatma, hatta yazarlıktan men etme cezalarına rağmen görev bilinciyle hareket ederek haysiyetli bir tutum izlemeyi başaran Türk basının tutumu takdirle karşılanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Arsenian, S. (1948) "Wartime Propaganda in the Middle East", *Middle East Journal*, Vol. 2, No. 4 (Oct., 1948), <http://www.jstor.org/stable/4322011>
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* (2010), http://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf
- Aziz, A. (1981) *Radyo ve Televizyona Giriş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30/18/1/2/91/44/18 Başbakanlığa Bağlı Olarak Matbuat Umum Müdürlüğü Kurulması ve Vazifeleri Hakkında Kanun Tasarısı
- BCA 30/10/85/558/22 İtalyan Elçisinin Türkiye ve İtalyan Basını Arasındaki Mücadelenin Sona Erdirilmesi İsteği.
- BCA 030/10/235/582/15 "İngiltere'nin Almanya ile Harp Hâlinde Olduğu Hakkında" Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu'nun Başbakanlık'a 3 Eylül 1939'da Gönderdiği Yazı ve Ekinde İngiltere Dışişleri Bakanı Halifax'ın Bildirisi.
- BCA 030/01/34/204/1 II.Dünya Savaşı Münasebetiyle Memlekette Alınacak Tedbirlerle İlgili Kararlar
- BCA 30/10/85/561/14 Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper'in Örfi İdare Komutanlığı'na Yazısı
- BCA 30/10/293/612/14 "İtalya'nın, Fransa ve İngiltere'ye Savaş İlan Ettiğine Dair Nota", 19 Haziran 1940
- BCA 030/01/17/96/10 Sıkıyönetim Komutanı General Ali Rıza'ya Gazetelerde Arzu Edilmeyen Yayınları Denetlemesi Hususunda Verilen Emir
- BCA 030/01/42/249/3 CHP Meclis Grubunun 21 Aralık 1944 Tarihinde Verdiği Karar Üzerine Grupça Vazifelendirilen Komisyonun Hazırladığı Basın Konusundaki Raporu
- BCA 490/1/1275/241/1 15- 31 Ekim 1944 tarihleri arasında İstanbul Gazetelerini Meşgul Eden İç Ve Dış Meselelerle İlgili Basın Raporu.
- BCA 030/10/232/561/10 Alman Gazeteci Paul Schmitz ve D.N.B. Ajansı İstanbul Muhabiri Brell'in Türk Basınının Almanya ile İlgili Yazılarının Eleştirisini Yapmaları.
- BCA 030/10/85/559/6 Türk Basınının Alman Basın ve Radyosu Yayınlarına Sert Bir Dille Karşılık Verdiğinden Bu Gibi Hareketlerin Önlenmesi.
- BCA 030/18/01/292/80/9 İstanbul'da Yayınlanan Cumhuriyet Gazetesinin Kapatılması.
- BCA 030/18/01/02/93/111/10 Günlük Gazete Sayfalarının Tahdidine Dair 78 Sayılı Kararın Yürürlüğe Konulması.
- BCA 030/18/01/02/95/63/10 Gazete Sayfalarının Yeniden Sınırlandırılması.
- BCA 30/18/1/2/94/38/12 İstanbul'da Yayınlanan Demokrat Politika adlı Gazetenin 15 Gün Kapatılması.
- BCA 30/18/1/2/94/20/8 İstanbul'da Yayınlanan Yeni Sabah Gazetesinin Bir Gün Süreyle Kapatılması.
- BCA 30/18/1/2/96/92/12 İstanbul'da Neşredilen Tan Gazetesi Bir Gün Kapatılması
- BCA 30/18/1/2/96/98/20 Vatan Gazetesinin 45 Gün Müddetle Kapatılması
- BCA 30/18/1/2/96/82/6 Vakit Gazetesinin 10 Gün Kapatılması
- BCA 30/18/1/2/93/122/9 Bozkurt Dergisinin Zararlı Yazıları Kapsadığı Sebebiyle Geçici Olarak Kapatılması
- BCA 30/18/1/2/95/57/17 İstanbul'da Çıkarılan Tasvir-I Efkâr Gazetesinin Bir Ay Müddetle Kapatılması
- BCA 30/18/1/2/95/61/20 Devlet Siyasetine Aykırı Yayın Yapması Sebebiyle İstanbul'da Yayınlanan İkdam Gazetesinin Geçici Olarak Kapatılması

- BCA 30/18/1/2/96/99/1 Cumhuriyet ve Son Posta Gazetelerinin Birer Gün Müddetle Kapatılmaları
- BCA 030/01/30/179/1 İkinci Dünya Savaşı'nda Muharipler ve Sovyetler Aleyhine Neşriyatın Engellenmesi İçin Saydam'ın Müsteşara Yazısı, 18 Temmuz 1941
- BCA 030/01/17/96/12 İstanbul Matbuat Bürosu Şefi'nin Görevine Son Verildiği ve Yerine Şekib ve Süreyya'nın Memur Edildiği
- BCA 30/10/85/561/14 Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'nün Gazetelere Boğazdan Geçen Yabancı Gemilerle İlgili Haber Vermemelerine Dair Talimat
- BCA 030/10/85/561/19 Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'nün Anadolu Ajansı'na Almanya İle İlgili Haberlerin Yayın Şeklini Bildiren Tebliği
- BCA 490/1/5/27/13 İkinci Dünya Savaşı'nın Bitmesinden Sonra Parti ve Hükümet İle İlgili Basında Çıkan Haksız Yazılarla İlgili Tamim
- Binark, İ. (2004) *Türk Parlamento Tarihi, TBMM - VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)* I. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara
- Cabinet Papers (CAB) 23/98, Birleşik Kralık Hükümet Toplantısı Notları, 13 Nisan 1939
- CAB/ 23 /99, Birleşik Kralık Hükümet Toplantısı Notları, 26 Nisan 1939
- Churchill, W. S. (2005) *İkinci Dünya Savaşı Hatıraları, (Fransa'nın Düşüşü, 1940)*, Örgün Yayınevi, İstanbul
- Çavdar, T. (2013), *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839- 1950*, İmge Yayınevi, 5. Baskı, Ankara
- Derinçil, S. (2003), *Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 3. Baskı
- Documents on German Foreign Policy, (DGFP) (1954), 1918-1945, Series D (1937-1945), The War Years, Vol. XI, September 1, 1940- January 31, 1941, US Government Press Office, Washington
- DGFP (1954), 1918-1945, Series D (1937-1945), The War Years, Vol. XII, February1-June 22, 1941, US Government Press Office, Washington
- DGFP (1954), The War Years, Series D- Vol. XIII, June 23- December 11, 1941, US Government Press Office, Washington
- Düster (1945) Cilt 26, s.170, 1924 *Anayasası*, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> (02.10.2016)
- Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers (FRUS) (1959), 1941, Vol. III, The British Commonwealth; the Near East and Africa, United States Department of State, United States Government Printing Office, Washington
- Gazeteler: Akşam Gazetesi, Cumhuriyet Gazetesi, İkdam Gazetesi, Ulus Gazetesi, Vatan Gazetesi, Yeni Sabah Gazetesi
- Genelkurmay ATASE Arşivi, (ATASE), İkinci Dünya Harbi Koleksiyonu, 3-004-1;6a
- Göz, A.C. (2011) "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Siyasal İktidar Tarafından Kapatılan Basın Organları Bağlamında Bir Listeleme Denemesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, C.3, S.5
- Gürün, K. (1983), *Dış İlişkiler ve Türk Politikası, 1939'dan Günümüze Kadar*, AÜSBF Yayınları, Ankara
- (1986), *Savaşın Dünya ve Türkiye*, Bilgi Yayınevi, Ankara
- https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc010/kanuntbmmc010/kanuntbmmc01001881.pdf (18.08.2016)
- https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc021/kanuntbmmc021/kanuntbmmc02103812.pdf (18.08.2016)
- İnönü, İ. (2008) *Defterler (1919-1973), I. Cilt (1919-1955)*, Haz.: Ahmet Demirel, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

- Kılıç, S. (2010) *Türk Basımında Hitler Almanyası (1933-1945)*, AKDİTK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara
- Royal Institute of International Affairs, Chatham House (1980), *Review of the Foreign Press 1939-1945*, Series B Vol I, European Neutrals and the Near East, European Neutrals Nos. 1-13, 4 Oct. 1939-30 Dec. 1939, Kraus International Publications München
- Öymen, A. (2009), *Bir Dönem, Bir Çocuk*, Doğan Kitap, İstanbul, 13. Baskı
- Sertel, Z. (2001), *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 5. Baskı
- TBMM Albümü (2010), https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 6, Cild: 6, İçtima:1
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, Cilt 11, 47. İnikat
- Toker, M. (1998), *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları, Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 4. Basım
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (1973), *Türkiye Dış Politikası'nda 50 Yıl, İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)*, Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, y.y.,
- Weisband, E. (2002), *2. Dünya Savaşı ve Türkiye*, Çev: M.A. Kayabağ- Örgen Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul
- Yalçın, D. vd. (2012), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, AKDİTK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

